

DET FØRSTE STEMMA, DETS VIDENSKABSHISTORISKE BAGGRUND OG SKABER(E)

Britta Olrik Frederiksen

Det arnamagnæanske Institut, København

Udgaverne af de nordiske middelalderlove danner et frugtbart undersøgelsesområde. For disse tekster nyder gammel agtelse som (sprog- og kultur)historiske kilder af højeste karat og er følgelig blevet udgivet med jævne mellemrum, lige siden de opnåede antikvarisk interesse i det 16.-17. århundrede.

De fleste udgaver repræsenterer antagelig alment rådende tendenser inden for samtidig international tekstkritik, modificeret efter regionale behov. Der er dog utvivlsomt en del sildeføddinger og skiftninger iblandt, men også en enkelt pioner i verdensklasse: bind 1 af den store korpusudgave "Samling Af Sveriges Gamla Lagar" (SGL), der udkom med tolv monumentale tekstbind fra 1827 til 1869 og et lige så monumentalt ordbogsbind i 1877. Her tages formentlig for første gang den fulde konsekvens af en ny og afgørende tendens inden for tekstkritikken, en tendens, hvis mål var intet mindre end at forvandle tekstkritik til eksakt videnskab, "to disestablish chance, reducing everything to mechanics", som Kenney (1974:112) citerer den engelske filolog og poet J.S. Phillimore for rammende at have udtrykt det. I det følgende skitseres de foreløbige resultater af et nedslag på dette tekstkritikhistoriske kardinalpunkt.

I forordet til første bind af SGLs danske pendant, de ca. hundrede år yngre "Danmarks gamle Landskabslove" (DgL) 1-8 (1933-1961), affærdiges værket blot med anmærkningen "Nu .. i flere henseender forelådet" (DgL 1:1) (hvilket dog i sig selv er ubestrideligt). At SGL imidlertid er af en ganske anden støbning end dets danske reputation lader ane, har Gösta Holm slået eftertrykkeligt fast i sin afhandling "Carl Johan Schlyter and Textual Scholarship" fra 1972. Her fremvises dets mange kvaliteter én for én, fx m.h.t. håndskriftgrundlag, materialeanalyse, variantanførelsesprincipper, emendationspraksis og udgivelsesteknik. Højdepunktet er Gösta Holms henledning af verdens opmærksomhed på det håndskriftstemma der gemmer sig ydmygt bag i SGL 1, tilsyneladende som en slags apropos til en dér faksimileret oversigt over blodslægtskab (fra et væstgötalaghåndskrift, SGL 1:Tab. III, jf. fig.). Kun få år før Gösta Holms afhandling, i 1963, havde Sebastiano Timpanaro gjort status op i konkurrencen om hvem der kom først med stemmaet, og han havde udpeget berlineren Carl Gottlob Zumpt til verdensrekordindehaver med en Ciceroudgave med stemma fra 1831 (jf. Timpanaro 1971: 44). Men Gösta Holm kunne altså i 1972 korrigere Timpanaro ved at pege på et stemma helt fra 1827, og siden har vist ingen trukket ældre eksemplarer frem af mørket.

Temaet for Gösta Holms afhandling er så bredt, at han kun når at berøre visse af de spørgsmål der knytter sig til det. Specielt hvad stemmaet angår, vækkes læserens nysgerrighed over for tre spørgsmål som det følgende er et forsøg på at besvare: 1) er stemmaet fra 1827 et ægte stemma, sådan som begrebet forstås i dag?, 2) i hvilken videnskabshistorisk sammenhæng er det blevet til? og 3) hvem skal have æren af at have konstrueret det? Interessen af spørgsmål 2) og 3) er vel at mærke overvejende afhængig af, at spørgsmål 1) besvares positivt.

Gösta Holm ytrer sig lakonisk om SGL 1s stemma, i betragtning af at det dog er en formentlig verdensrekord han præsenterer.

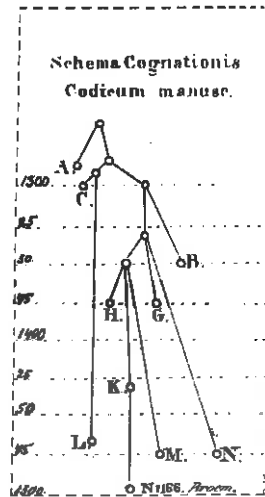
Han fremhæver 1827-stemmaet for at være krystalklart. Hermed skal blot forstås, at de budskaber det kommunikerer er entydigt og præcist udtrykte. Man kan kort sagt se, hvad der udgår fra hvad ca. hvornår, og så tidligt i stemmaets udviklingshistorie er det rigtig nok ikke nogen selvfølge, at man er i stand til det. Gösta Holm hidsetter til sammenligning et par konkurrerende stemmaer og kalder dem langt primitivere end SGLs, hvilket i al fald er rigtigt m.h.t. Zumpts stemma fra 1831 og et konstruktionsmæssigt beslægtet af Madvig fra 1833.

Derudover siger Gösta Holm ikke andet end at det i udgaven blot antydes, hvordan stemmaet er konstrueret; stikordet er ligheder og forskelle mellem håndskrifterne. Men ud fra eksplicitte stemmatiske ræsonnementer i de øvrige bind af SGL, hvor stemmaer glimrer ved deres fravær, tillader han sig at slutte tilbage til første bind og konkludere, at dets stemma må være blevet til ud fra fuldstændig beherskelse af ægte stemmatisk metode.

Hvor rimelig denne tankegang end er, giver den jo ikke noget bevis. Eventuelle beviser kan kun hentes ud af bind 1 selv, og tilstedeværelsen her dels af tekster med variantapparat, dels af en indledning med oplysninger om art, indhold, datering etc. af de i stemmaet repræsenterede håndskrifter får en eftersøgning til ikke på forhånd at synes udsigtsløs, men tværtimod temmelig oplagt. En sådan har da også for længst været iværksat, om end fra uventet kant: i en anmeldelse af et optryk af SGL 1 fra 1976, forfattet af Dom Jacques Froger, der er kendt som matematisk orienteret tekstkritikhistoriker og -teoretiker gennem bogen "La critique des textes et son automatisation" (Paris 1968). SGL 1 er så professionelt anlagt, at dets udenværker er skrevet på datidens lærde verdenssprog latin - variantapparatet er helt på latin, indledning og ordforklaringer er på både latin og svensk -, og derved har Froger været i stand til at kontrollere stemmaet, til husbehov i al fald, selv om han ikke er nordisk filolog og han tydeligvis står fremmed over for det fornavnske idiom. Nogle af de observationer vedrørende SGL 1s stemma der fremlægges nedenfor er således allerede gjort af Froger, og enkelte (endnu) kun af ham.

Af indledningen til SGL 1 fremgår, at de tekster eller tekstformer som er inddraget i stemmaet er følgende:

- 1) Aldre Västgötalagen (AVGL) - en lov for det svenske landskab Västergötland som menes at være redigeret omkring 1220 af lagmannen Eskil, historisk kendt for at have haft Snorre Sturlesen på besøg i sommeren 1219. AVGL er i sin helhed kun overleveret i ét eneste håndskrift, Sth. B 59, og udgør dets ældst skrevne del; den dateres til ca. 1280 og regnes

SGL 1: Tab. III

for den ældste bog på svensk (men ikke det ældste håndskrift, idet man har et fragment af samme tekst med anslået datering til ca. 1250; det figurerer ikke i stemmaet af den simple grund, at det først blev kendt en snes år efter udgivelsen af SGL 1). Denne tekst i dette håndskrift er repræsenteret af stemmaets bogstav A.

- 2) Yngre Västgötalagen (YVgL) - den menes at være en omarbejdelse, især udvidelse, af AVgL foretaget en gang i 1200-tallets sidste årti(er). Ligesom sin forgænger er den i sin (omtrentlige) helhed kun bevaret i ét eneste håndskrift, Sth. B 58, der dateres så sent som til ca. 1350. Denne tekst i dette håndskrift er repræsenteret af stemmaets bogstav B.
- 3) Lydekins excerpter - formentlig en række excerpter af YVgL og andre, ubekendte kilder som er indført omkring år 1300 (eller i begyndelsen af 1300-tallet) i håndskriftet af AVgL med det formål at gøre den forældede bog anvendelig i senere tid. Denne tekst er repræsenteret af stemmaets bogstav C.
- 4) YVgLs kirkebalk løst ud af sin oprindelige landskabslovsammenhæng og optaget i visse håndskrifter af de svenske landskabsloves afløseres - Magnus Erikssons landslag (fra ca. 1350) og Kristoffers landslag (fra 1442) - fordi disse love oprindeligt var uden kirkebalk. Denne tekst er repræsenteret af stemmaets bogstaver G, H, K, L, M og N.

I bunden af stemmaet figurerer signaturen No. 166. Brocm., d.v.s. håndskriftet nr. 166 i assessor N.R. Brocmans (†1770) efterladte samling. Dette håndskrift burde slet ikke have været medtaget, da det er en apograf og stemmaet ifølge indledningen (SGL 1:XXXVII) ikke tager hensyn til apografer. Som det fremgår, drejer det sig om en afskrift af K-håndskriftet, dog ikke af dets kirkebalk - hvor den skulle have været, er der en lakune i nr. 166 - , men af en lille bid af YVgL uden for kirkebalken som også er overleveret i K. Tilsvarende har G enkelte partier af YVgL uden for kirkebalken.

Hvis man læser SGL 1s indledning med opmærksomheden særskilt rettet mod mulige stemmatiske signaler, så opdager man hurtigt (med Froger 1978:186f.), at stemmaet dækker to næsten inkommensurable tekstkomplekser. Dette fremgår nemlig straks af den oplysning (SGL 1:XVI), at B-håndskriftet mangler sine tre første oprindelige læg, d.v.s. hele kirkebalken og lidt af de følgende balkes, sandsynligvis - som det påpeges i udgaven (loc. cit.) - fordi de læg der har indeholdt kirkebalken er blevet skåret ud til brug i et landslovhåndskrift.

B-håndskriftet har således ingen tekst overhovedet tilfælles med håndskrifterne L, H, M og N - de indeholder jo kun kirkebalken - og temmelig lidt tilfælles med håndskrifterne G og K - nemlig de mindre partier af YVgL uden for kirkebalken som er optaget i disse to håndskrifter. Da småpartierne i G og K gør det muligt at slå fast (i henhold til Froger 1978:187) at B ikke er afhængig af *HKMGN-hyparketyper, bliver konsekvensen af denne kalamitet at det er umuligt at afgøre, om Bs nærmeste (nødvendige) forlæg faktisk befinder sig dér hvor det er afsat i stemmaet, eller det befinder sig i CLs knudepunkt, i et knudepunkt på linjen mellem *CL og *CLHKMGN eller i det store knudepunkt hvor linjerne fra C, L, H, K, M, G og N mødes.

Ligesom man uden vanskelighed via variantapparatet kan slå fast, at B med rette er placeret uden for komplekset HKMGN, skønt dets præcise udgangspunkt altså er uvist, kan man hurtigt afgøre, at B er rigtigt placeret i forhold til C i den forstand, at B ikke er Cs forlæg eller omvendt. C er nemlig

ifølge udgavens præmisser en ekstrakt af YVgL, og B, som er et håndskrift af hele loven, om end med en beklagelig lakune, kan naturligvis ikke udgå fra en ekstrakt; omvendt kan ekstrakten C, hvis dens datering til ca. 1300 er rigtig, ikke udgå fra B allerede af den grund at B er tidsfæstet til ca. 1350 og altså ca. et halvt århundrede yngre end C.

Langt sværere er det at undersøge, om relationen mellem *CB på den ene side og A på den anden er rigtigt udrett i 1827-stemmaet, d.v.s. kontrollere om det håndskrift af AVgL som har dannet grundlag for omredaktionen til YVgL virkelig ikke er identisk med det eneste bevarede håndskrift af AVgL, A. Indledningen melder intet der direkte kunne bidrage til spørgsmålets opklaring, og at finde træk i teksterne - både A, B og C er trykt - som evt. kunne bevise umuligheden af at aflede *CB af A er lettere sagt end gjort, hvor der som her er tale om forskellige redaktioner og banale fejl altså ikke dur i bevisførelsen. Den besværlige vej over teksterne synes imidlertid også at kunne undgås, hvis man tager stemmaets mere underordnede dele - komplekset CLHKMGN - i nærmere øjesyn og samtidig skriver sig den oplysning fra indledningen bag øret, at A-håndskriftet i sin begyndelse har en lakune - utvivlsomt opstået ved bortskæring af et blad -, således at kirkebalken mangler slutningen af flok 1, hele flok 2 og 3 samt begyndelsen af flok 4 (jf. SGL 1:II m. henvisn.).

Som Froger naturligvis har observeret (1978:185), indeholder indledningen én direkte, utvetydigt stemmatisk bemærkning, og ved hjælp af den kan man få store dele af CLHKMGN-komplekset på plads. Den meddeler, at håndskriftet L har den mærkværdighed ved sig, at kirkebalken her nedstammer fra et andet håndskrift end det som ligger til grund for alle de øvrige håndskrifter af YVgLs kirkebalk (jf. SGL 1:XXVIII). Bemærkningen er forsynet med en fodnote (52) der henviser dels til stemmaet bag i bogen, dels til de steder i variantapparatet som antages at eje særlig beviskraft over for denne påstand. Følger man henvisningen til variantapparatet, overbevises man da også smertefrit om, at L på den ene side og HKMGN på den anden nok har fælles første ud-spring, men ikke indgår i et direkte indbyrdes afhængighedsforhold. Særlig sigende er en variantapparatnote som påviser, at HKMGN er fælles om en utvivlsomt af homoteleuta betinget overspringelse, mens L har den fulde og formodet oprindeligere tekst (SGL 1:104 note 8).

Sammenholdt med stemmaet synes indledningens eneste stemmatiske bemærkning imidlertid at rumme en modsigelse. Indledningen påstår at L må udspringe af et andet håndskrift af YVgLs kirkebalk end alle øvrige håndskrifter af samme balk, og ikke desto mindre kobler stemmaet L sammen med C i et hyparketype-kompleks. Forklaringen kan være, at C ikke er regnet for et håndskrift af YVgLs kirkebalk - det er jo trods alt kun en ekstrakt og omfatter slet ikke kirkebalkens første dele -; men i så fald kommer en anden passus i indledningen til at byde på modsigelse: den som (SGL 1:XXXVII) bebuder udgavens stemma og hævder, at det omfatter alle indtil det pågældende punkt omtalte håndskrifter (herunder både C og L) der indeholder VgLs tekst eller en del deraf, hvad enten i den ældre eller den yngre redaktion. Uanset hvor fejlen ligger, så drejer det sig dog sandsynligvis om en fejl i beskrivelsen af stemmaet og ikke en fejl i stemmaet selv. For i den del af YVgL-teksten som C og L har fælles, kirkebalken, er der i al fald én tekstforvanskning

(jf. SGL 1:98 note 99) der stærkt støtter antagelsen af en hyparketype *OL, sådan som stemmaet indicerer.

Udbyttet af denne ekskurs til SGL-stemmaets underordnede dele bliver, at relationen mellem C, L, H, K, M, G og N i al fald i hovedtrækkene er rigtigt udrett, d.v.s. at det er rigtigt at der fra hyparketyperne *CLHKMGN udgår to grene, én mod hyparketyperne *OL, der igen ender i C resp. L, én mod hyparketyperne *HKMGN, der igen forgrener sig videre og ender i H, K, M, G og N. Froger (1978:187) mener vist nok 3 samt begyndelsen af hyparketyperne *HKM; de tre fælles fejl han påberåber sig er dog kun med tvivlsom eller slet ingen ret at rubricere som fejl, så stemmaets nederste forgrening må indtil videre anses for ukontrolleret.

Vender man nu tilbage til det spørgsmål der var udgangspunkt for ekskursen - nemlig om A kunne tænkes at være selve grundlaget for omredigeringen af MVGL til YVGL eller ej -, så skulle man stå bedre rustet til at besvare det. Slutningen af kirkebalkens flok 1, hele dens flok 2 og 3 samt begyndelsen af dens flok 4 viser sig nemlig at være tilstrækkeligt repræsenteret i bunden af *CLHKMGN-komplekset til at man kan slutte, at den pågældende passage af kirkebalken har været intakt i disse håndskrifers fælles stammoder, og har den det, så kan A med sin defekte kirkebalksbegyndelse selvfølgelig ikke være YVGLs første udspring. Hverken C, H eller N har begyndelsen af kirkebalken - C ikke, fordi det er en ekstrakt, H og N ikke, fordi de har lakuner til langt ind i teksten (jf. SGL 1:XXIV, XXIX) -; men at begyndelsen optræder i både L, K, M og G er i henhold til stemmaet fuld garanti for at den har optrådt også i *CLHKMGN. Altså er det - ud fra de præmisser SGL 1 har opstillet - fuldstændig berettiget, at stemmaet skitserer relationen mellem A på den ene side og C og B på den anden alene som et fælles afstammingsforhold, ikke et indbyrdes afhængighedsforhold.

Man synes herefter at være berettiget til at konkludere at SGL 1s stemma i væsentlige træk er rigtigt, og at det ikke kan skyldes nogen tilfældighed, men - med Gösta Holms ord - må bero på "command of the methods now accepted in modern stemma construction, including the rule of communal and distinctive error" (1972:60).

Perfekt er dette arkaiske stemma dog selvfølgelig ikke. Udover de ovenfor påpegede svagheder kan nævnes den at det afbilder en utvetydigt lukket recension, og at overleveringen ifølge Froger (1978:187) i virkeligheden er åben, d.v.s. kontamineret (hvad selvfølgelig ikke kan komme bag på nogen der kender til nordiske landskabslovhåndskrifter). Ved at tilsløre dette forhold synes 1827-stemmaet at være mere primitivt end et andet af de meget arkaiske stemmaer, tyskeren Friedrich Ritschls fra 1832 over et byzantinsk florilegium; her er kontaminationen kommet til udtryk, og hvis overleveringen virkelig er kontamineret, øger det naturligvis stemmaets repræsentativitet at dette forhold også er afbildet; Ritschls stemma fortjener således ikke uden videre stemplet 'allerprimitivest blandt alle de gamle stemmaer' som Gösta Holm giver det i sin afhandling (1972:76; jf. Timpanaro 1971:47). En anden nævneværdig svaghed er endelig tidsaksen, som hverken Gösta Holm eller Froger øjensynlig finder metodisk problematisk. Den er naturligvis også praktisk nok, for så vidt som den samtidig med slægtskabet oplyser om håndskrifternes datering. Men konstruktionen har implicite en skavank, som man godt kan undre sig over at udgiveren Schlyter

ikke har været generet af, når man betænker, at han som lovende 19-årig havde taget doktorgraden i matematik i Rostock (jf. Wisén 1890:141f.): den, at hyparketyperne spærres inde i punkter. Det er nu en gang hyparketyperens natur at være abstrakte størrelser og kun at kunne dateres relativt, og det er på en tidsakse afsatte punkters natur at være konkrete og absolutte. Det er altså rene og skære postulater, at fx *HKM ligger ved år 1350 ifølge stemmaet, *HKMGN ved år 1328 (?) og *CL ved 1295, og som sådanne har de ingen interesse overhovedet (jf. i øvrigt Haugen 1985:57f. om 1827-stemmaets overkonkretion).

*

Det trods alt positive svar på det første af de her diskuterede spørgsmål trækker uvilkårligt det andet spørgsmål med sig: hvordan har dette stemma fundet ind i en bog der udkom i Stockholm i 1827 og indeholdt en svensk landskabslov?

Under omtalen af de stemmaer som Timpanaro regner for verdens ældste siger han - rent profetisk, forekommer det den bagkloge der kender Gösta Holms afhandling -, at det udmærket kan tænkes, at Zumpts stemma fra 1831 viser sig at have en forgænger, men at denne forgænger næppe kan tænkes at være mere end nogle få år ældre (jf. Timpanaro 1971:44 note 135). Timpanaro må altså mene, at betingelserne for at skabe et stemma først har været til stede just ca. 1830.

Hvad det er for betingelser, giver Kenney (1974:102) et bredt vue over. Han nævner som en første forudsætning den tilgængeliggørelse af selve håndskriftmaterialet som de forbedrede samfærdselsmuligheder i Europa plus den nye, og bedre spredte, viden om håndskrifternes opholdssteder og karakter plus opfindelsen af fotografiet i det 18.-19. århundrede havde medført. Etableringen af den historiske palæografi som videnskab (i det 18. århundrede) er ifølge Kenney en anden nødvendig forudsætning, og en tredje det 18. århundredes betydelige landvindinger inden for den græsk-nyttestamentlige tekstkritik, hvor de kaotiske overleveringsforhold med håndskrifter i tusindvis tidligt havde tvunget udgiverne til en vis systematisering.

Timpanaro har fokuseret på den sidste af disse forudsætninger, som da også forekommer langt vigtigst. At dømmet efter hans fremstilling (1971:12-20) er stemmaets idé forud for stemmaet selv klarest udtrykt hos den tyske teolog Johann Albrecht Bengel (1687-1752). Han var pietist og kiliast, d.v.s. tilhænger af troen på et forestående tusindårsrige på jorden. Ved sindrige beregninger ud fra udvalgte passager af Johannes' Åbenbaring (især kap. 13 v. 18) havde han fastsat tusindårsrigets indtræden til den 18/6-1836 (jf. bl.a. Funk 1887:378); men den for ham særegne kombination af dyb religiøs bekymring og skarp-sindighed i regnekunsten førte også til andre og alt andet end futile resultater. Da hans pietistiske tro på inspirationsdogmet var blevet anfægtet af de ca. 3000 varianter som englænderen John Mill havde publiceret i sin udgave af det græske Nye Testamente i 1707, opdagede han til redning for sin sjælfred, at varianterne ikke kunne true nogen evangelisk lære, når blot de blev vejet i stedet for talt (jf. Metzger 1964:112). Bengel overvandt m.a.o. det som Rubow (1938:88) kalder "Pluralitetens Trolddom", idet han erkendte at om en læsemåde end er aldrig så højfrekvent, gælder den kun for én, hvis den befinder sig inden for én og samme håndskriftgruppe. I sin udgave af det græske Nye Testamente taler han ligefrem om familias, tribus nationes af håndskrifter (her citeret efter Griesbach 1796:4v), og

i næsten samme åndedrag nævner han så naturligt nok som en mulighed, at hele den nytestamentlige overlevering en skønne dag sammenfattes oversigtligt i en tabula genealogica, altså uden tvivl et stemma. Når han ikke selv forsøgte sig, skyldes det måske ikke alene opgavens uoverkommelighed, men også dens kontroversielle karakter. Skønt hans fromhed, ortodoksi og høje moral var almindeligt anerkendt, blev han p.g.r.a. sine tekst-kritiske sysler forfulgt som en fjende af den hellige skrift (jf. Metzger 1964:113); deraf vel resignationen: "Sed manum de tabula, ne risuum periculo exponatur veritas" (citeret efter Griesbach *ibid.*). - Ingen af Bengels efterfølgere i anden halvdel af det 18. århundrede kom så tæt på stemmaet som han selv; men de fortsatte vel at mærke efter hans retningslinjer (jf. Timpanaro *ibid.*), og det er værd at minde om, at just kernen i Bengels tekstkritiske program - bemærkningen om håndskriftgrupperne og den genealogiske tabula - er citeret i fortalen til Griesbachs anden udgave af "Novvm Testamentvm Graece" fra 1796 (*loc. cit.*).

Når tiden netop omkring år 1830 siges at have været moden for konstruktionen af stemmaet og der dukker et stemma op i en bog fra 1827, må man naturligvis regne med at det ikke er nogen tilfældighed, men et udtryk for at bogens ophav har befundet sig i tekstkritikkens datidige avantgarde. Men passer en bog der indeholdt en svensk landskabslov og udkom på et sted som tilsyneladende lå fjernt fra tidens filologiske brændpunkter i Mitteleuropa og England virkelig ind i dette mønster?

Ifølge den almindelige opfattelse (Gösta Holms) er stemmaets ophav SGLs navnkundige hovedudgiver Carl Johan Schlyter, der fik en lang levetid beskåret (1795-1888) og hvis levnedsløb er særdeles velbelyst (først og fremmest Wisén 1890, der er kilde til alle følgende biografisk-historiske oplysninger vedrørende Schlyter, hvis ikke andet er anført). Han var uddannet jurist, promoveredes til juris utriusque doctor (d.v.s. doktor i både svensk og romersk ret) i Lund i 1820 og ville utvivlsomt være slået ind på embedsbanen, hvis ikke han var blevet vraget fremfor en ung pilt (som han selv udtrykte det, 1847:71), da han søgte sit første embede. Netop på det tidspunkt dominerede den Montesquieu- og Herderinspirerede historiske skole inden for retsvidenskaben i Sverige, og den havde fået behovet for en ny udgave af de svenske landskabslove til at føles akut (jf. især Almquist 1945:6f., 8ff.). Da Schlyter gerne ville vende tilbage til videnskaben og hans doktorstudium i høj grad havde været retshistorisk orienteret, var det naturligt, at man satte ham til udgiverhvervet (1822); først forsøgedes han af treårige kongelige bevillinger, siden via forskellige universitetsstillinger, senest og længst et professorat i lovkyndighed i hans ungdomsby Lund.

På Schlyters tid var afstanden mellem retsvidenskab og filologi ikke så lang som nu; jurastudiet fordrerede fx dokumentation for omfattende kundskaber i både latin og græsk, og i latin endda både mundtlig og skriftlig (jf. fx Wisén 1890:133-139). Der er således ingen tvivl om at Schlyter, som havde indkasseret sine læreres uforbeholdne lovord i de filologiske discipliner, var fuldt ud i stand til at følge med i tidens fremskridt på filologiens område, den bibelske såvel som den klassiske filologis. Og at han i al fald i sin høje alderdom faktisk gjorde det, fremgår klart af en række indlæg (Schlyter 1874-1875) fra den debat som 1873-prøveoversættelsen af det

Nye Testamente udløste i Sverige. Her (fx op. cit.:142ff., 2o7) viser han sig ikke alene at færdes hjemmevant i én af de nyeste udgivelser inden for den græsk-nytestamentlige tekstkritik, ty-skeren Constantin von Tischendorfs *editio octava critica maior* af det Nye Testamente fra 1869-1872, men også at have et skarpt blik for, hvad senere bibelkritikere især har bebrejdet Tischendorf: at han lå i den grad på maven for sin egen sensation, den nyfundne, men meget arkaiske Codex Sinaiticus (dateret til ca. 350), at han kom til at tillægge den for høj tekstkritisk værdi (jf. Metzger 1964:127).

Schlyters interesse for bibelfilologien, der først er sent dokumenteret på tryk, skal næppe (kun) ses som et biprodukt af hans mere end 50-årige beskæftigelse med de svenske landskabslove i tekstkritikkens tjeneste. Den hører utvivlsomt (også) sammen med en fra hans tidlige manddom veldokumenteret interesse for Bibelen i almindelighed og bibeloversættelser i særdeleshed, og den igen med hans ligeledes veldokumenterede livslange og dybt rodfæstede religiøse engagement. Dette havde i Schlyters ungdom taget varigt præg af lundeprovsten og sjælesørgeren Henric Schartau (1757-1825), der er en forgrundsfigur i syd-vestsvensk kirkeliv til langt op i dette århundrede; hans store og rent posthume forfatterskab blev i øvrigt hovedsagelig befordret til trykken af Schlyter (jf. fx Holm-Modéer 1979: [25f.]). Blandt Schartaus teologiske forudsætninger viser den ovennævnte Johann Albrecht Bengel sig at være én af de allervigtigste; Schartau er blevet karakteriseret som bibelteolog af Bengels skole (jf. Hågglund 1925:62), og hans udgivne breve vidner om optagethed af Bengels kiliastiske teorier og øvrige bibeludlægninger samt tilslutning til Bengels kritik af den afart af pietismen som han regnede herrnhutismen for at være (jf. især Schartau 1828:1o4f., 115ff., 162f. sammenholdt med Hågglund 1925:47ff.).

Schlyter har altså siden sin tidlige ungdom stået indenfor i en religiøs kreds for hvem pietisten og bibelkritikeren Johann Albrecht Bengel var et utvivlsomt fortroligt bekendtskab. At Bengel var det også for Schlyter personligt, bevidnes af et dokument der nu opbevares på universitetsbiblioteket i Lund og i allerhøjeste grad fortjener nøjere detektivisk studium: ordensmennesket Schlyters fortegnelse over accessionen (fra ca. 181o og frem) i sit eget righoldige bibliotek (Lunds Universitetsbibliotek Biogr.Sv. Schlyter, C.J. 3). Bengel figurerer her med adskillige numre, som vist nok alle tilhører bogsamlingens ældre lag. Han er desværre ikke repræsenteret ved sit bibelkritiske forfatterskab, men nok ved en oversættelse af det Nye Testamente, hvori bibelkritikken selvsagt har sat sine spor (jf. fx Bengel 1753:XIIIff.), foruden ved adskillige eksemplarer fra den kiliastiske og herrnhutisk-kritiske del af forfatterskabet ("Ordo temporum" fra 1741; "Abriss der sogenannten Brddergemeinde" fra 1751, også i svensk oversættelse fra 1797; "Sechzig erbauliche Reden über die Offenbarung Johannis. Neue Auflage" fra 1788; "Erklärte Offenbarung Johannis" 1758). I accessionsfortegnelsen er der ydermere bibeludgaver og -oversættelser i mængde, også fornemme gamle stykker fra 15oo- og 16oo-tallet - Schlyter synes nærmest at have været bibelsamler om en hals. Mest bemærkelsesværdig er vel den ovennævnte anden udgave af Griesbachs "Novvm Testamentvm Graece" fra 1796, i hvis præfatio summen af Bengels tekstkritiske erfaringer som nævnt er citeret, og i hvis prolegomena tekstkritikkens hittidige resultater er sam-

menfattet i udmærket didaktisk form (ifølge Timpanaro 1971:20 m. note 65); denne udgave er næppe indgået i samlingen før 1827, da SGL 1 udkom, men må være kommet til kort efter, og kan naturligvis godt have været både kendt og benyttet af Schlyter, før han anskaffede den (jf. at han ikke synes at have ejet Tischendorfs editio octava, som han dog flittigt citerer i bibeloversættelsesdebatten).

Al sandsynlighed taler således for, at Schlyter har haft føling med den internationale tekstkritiks avantgarde på det tidspunkt da SGL-stemmet var på bedding. Hvis han er dets ophavsmand, så skyldes det ikke nogen mærkkelig tilfældighed, men et sandt udslag af hans fornemmelse for hvad der rørte sig i tiden.

*

Det er dog et spørgsmål - her det tredje som skal drøftes - om Schlyter overhovedet er stemmets (ene)ophavsmand. For SGL 1 er efter sit eget vidnesbyrd ikke udgivet af Schlyter, men af doktorerne H.S. Collin og C.J. Schlyter i fællesskab. At der figurerer en medudgiver, fremgår hos Gösta Holm (1972) kun af underteksten til en helsidesgengivelse af stemmet; i selve afhandlingen er Collin nævnt (op. cit.:48) som Schlyters rejsekammerat på den rundrejse til biblioteker og bogsamlinger, hvor med udgivelsesarbejdet indledtes, helt efter det klassiske mønster, i øvrigt slet ikke.

At Gösta Holm (1972, i en smule mindre grad 1976: Editor's Preface og Holm-Modéer 1979:[13]) har underbetonet Collins eksistens er forståeligt nok, for så vidt som det er værket SGL i dets helhed han beskriver. Schlyter er trods alt eneudgiver af de 11 af værkets 13 bind, han var sikkert også den der først blev involveret i projektet, måske den der oprindeligt skitserede planen for udgivelsen (jf. bl.a. Hammarskjöld 1886-1894:651f.) - en plan som blev overholdt uden nævneværdige udsving fra grundlæggelsen af værket i 1822 til afslutningen af sidste tekstbind i 1869 - og endelig måske den der førte pennen i samtlige indledninger, indbefattet de to første binds; ortografien her kan vist i al fald identificeres som Schlyters, ikke Collins.

Hvis man snævrer synsvinkelen ind til alene at omfatte SGLs første og andet bind, ændrer proportionerne sig dog alligevel. Værket fremtræder tydeligt som resultat af et parløb mellem to indbyrdes absolut solidariske udgivere. Dedikation, indledning og andre udenværker er affattet i vi-form og underskrevet af begge, hvorimod udenværkerne i de senere bind, som Schlyter alene står for, er affattet i jeg-form. Indledningen til tredje bind giver forklaringen på skiftet (SGL 3:LXXVII-LXXIX) i form af Schlyters lille, men meget smukke nekrolog over Collin; den oplyser, at Collin var afgået ved døden i 1833 efter års svagelighed og tapper kamp mod sygdommen. Schlyter fremhæver sin kollegas eminent dygtighed og udtrykker håb om at han selv, trods tabet, må være i stand til at fuldføre værket på dets oprindelige, høje ambitionsniveau. Her foreligger altså Schlyters egen forsikring om, at Collin nærmest var hans siamesiske tvilling som udgiver, og stort nærmere kommer man næppe svaret på hvordan de to fordelte arbejdet imellem sig. Det har i al fald hidtil vist sig forgæves at lede efter entydige vidnesbyrd i senere indledninger og andre udenværker til SGL, i Schlyters samlede juridiske afhandlinger (trykt i to bind), i den eneste af Collins trykte afhandlinger som det kunne være relevant at kigge i, samt i stakkevis af breve til og fra Schlyter og fra Collin - brevene til ham er ikke bevaret. To af Schlyters biografer (Wisén og Hammarskjöld) øser af hans tilsyneladende temmelig udfør-

lige selvbiografiske optegnelser (jf. Wisén 1890:119 og pass. og Hammarskjöld 1886-1894:643), og det så flittigt at man af deres tavshed fristes til at slutte tilbage til Schlyters egen i dette spørgsmål; optegnelserne selv har ikke kunnet spores trods henvendelse både til svenske biblioteker og familien, men de være hermed efterlyst.

Vil man nærne sig en mening om hvorvidt Collin kan tænkes at have ansvar eller medansvar for SGL-stemmet, synes vejen da at måtte gå over de data der findes vedrørende hans levned (især SGL 3 loc. cit., Holmbäck 1929, Norman 1944).

Som Schlyter var han uddannet jurist og promoveret til juris utriusque doctor i Lund i 1820; foruden, og forud for, retshistorien havde han den almene "hushållningsvetenskap" (d.v.s. (national)økonomi) som sin kæphest, og han siges at have publiceret arbejder på dette felt der var langt forud for deres tid. - Ved at have taget samme uddannelse som Schlyter har Collin utvivlsomt også været udrustet med tilstrækkelige forkundskaber til at kunne følge med inden for klassisk og græsk-nytestamentlig filologi.

Hermed er dog ikke alt sagt om hans humanistiske baggrund. Han var født fire år før sin promotionskammerat Schlyter, i 1791, og havde anvendt de fire år ekstra, hvori han var under uddannelse, på et humanistisk studium ført frem til den højeste akademiske grad, magistergraden; undervejs havde han bl.a. disputeret (i datidig forstand) på et nordisk-historisk og et græsk-lingvistisk emne (jf. bl.a. Holmbäck 1929:738).

Hvad formelle forudsætninger angår, har Collin således stået mindst lige så stærkt rustet til de filologiske sysler som Schlyter, ja, vel snarere stærkere, og det kunne jo så blot være fordi Schlyter tilfældigvis fik lov at leve længere, og fordi flere facetter af hans liv ligger belyste, at man har gjort ham til stemmets konstruktør. Der tænkes selvfølgelig især på hans påviselige eksistentielle og professionelle engagement i bibelkritikken, i øvrigt den gammeltestamentlige fuldt så vel som den nytestamentlige.

Om Collins bibelfilologiske engagement kan man ifølge sagens natur ikke vide meget. Tankevækkende i så henseende er dog en passage i 4. del af "Lunds Stifts Herdaminne". Her berettes det (Cawallin 1857:310) om en vis herrredsprovst Jeppa Collin, født 1740 og død 1820, at "Han hade utmärkta predikogåfwor och hördes särdeles gernå wid sjuksångar. Hans karakter war gudsfruktan, allwar i allt, hwad han företog, uppriktighet, fasthet och pålitlighet. Han hade goda studier, men tålde aldrig något beröm för lärdom. Sönerna underwiste han sjelf, i början ensam och derefter med biträde. Äfwen sedan de skickades till publik skola, fortfor han att underwisa dem på det sätt, att han dels gaf dem råd huru de skulle studera, dels hwar wecka skickade dem på posten analys af den stundande Söndagens grekiska evangelium". Blandt sønnerne nævnes Hans Samuel Collin, juris doctor og adjunkt ved Uppsala Universitet, endda med hædrende omtale som "högt aktad för grundlig lärdom och den ädlaste karakter" (op. cit.:311).

Skulle man på disse premisser prøve at tildømme nogen ophavsretten til historiens formentlig første stemma, må det vel være rigtigt at sige, at så længe der ikke er eftervist noget direkte udsagn, som taler til fordel for enten Schlyter eller Collin, så må 1827-stemmet blive stående som produkt af et samarbejde mellem to personer der har været så kongeniåle som man overhovedet

kan blive. Hvor Froger i sin tidligere nævnte anmeldelse slutter af med at indstille, at den lachmannske metode tager navneforandring til den schlyterske (1976:188), der kunne man alternativt foreslå, at den så længe ikke andet er påvist kaldes den collin-schlyterske metode. Men det ville vel egentlig være en uretfærdighedshandling over for Bengel, Zumpt og alle de andre, som ifølge Timpanaro hver især, og delvis uafhængigt af hinanden, har ydet deres bidrag i en ret beset ganske gradvis udvikling inden for tekstkritikkens historie.

Litteraturhenvisninger

- Almqvist, Jan Eric, 1945: Carl Johan Schlyter. Till 150-årsminnet av hans födelse. I: Svensk juristtidning 30. årg. Sthlm. Cawallin, S., 1857: Lunds Stifts Herdaminne 4. Lund.
- Bengel, Johann Albrecht, 1753 (ed.): Das Neue Testament .. nach dem revidirten Grundtext übersetzt .. Stuttgart.
- DgL: Danmarks gamle Landskabslove 1-8, ed. Johs. Brøndum-Nielsen & Poul Johs. Jørgensen m.fl. Kbh. 1933-1961.
- Froger, Jacques, 1978 (rec.): Westgöta-Lagen .. Edited by Gösta Holm .. 1976. I: Scriptorium 32, 1978, 1. Gand.
- Funk, F.X. v., 1887: Bengel, Johann Albrecht. I: Wetzter und Weste's Kirchenlexikon 2. Freiburg im Breisgau.
- Griesbach, Johann Jakob, 1796: Novvm Testamentvm Graece². Halle.
- Hammarskjöld, C.G., 1886-1894: Carl Johan Schlyter. I: Lefnads-teckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter 3. Sthlm.
- Haugen, Odd Einar, 1985: The Evaluation of Stemmatic Evidence. Recension and Revision of Niörstigningar saga. I: The Sixth International Saga Conference .. Workshop Papers 1. Kbh.
- Holm, Gösta, 1972: Carl Johan Schlyter and Textual Scholarship. I: Saga och sed 1972. Uppsala.
- Holm, Gösta, 1976 (ed.): Westgöta-Lagen. Edited by H.S. Collin and C.J. Schlyter. Facsimile edition .. Lund.
- Holm, Gösta & Kjell Å. Modéer, 1979: Utställningskatalog. Schlyters lagar. Lund.
- Holmbäck, Åke, 1929: Hans Samuel Collin. I: Svenskt biografiskt lexikon 8. Sthlm.
- Hägglund, H., 1925: Henric Schartau. Till hundraårsminnet². Sthlm.
- Kennedy, E.J., 1974: The Classical Text. Berkeley m.fl.
- Metzger, Bruce M., 1964: The Text of the New Testament. Oxford.
- Norman, Hugo, 1944: Collin, Hans Samuel. I: Svenska män och kvinnor 2. Sthlm.
- Rubow, Paul V., 1938: Den kritiske Kunst. Kbh.
- Schartau, Henric, 1828: Bref i Andeliga Åmnen 1. Sthlm.
- Schlyter, Carl Johan, 1847: [selvbiografi citeret i] Biografiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män 14. Uppsala.
- [Schlyter, Carl Johan,] 1874-1875: Anmärkningar i anledning af .. öfversättning af Nya Testamentet. I: I Bibelöfversättningsfrågan .. (ed. C. Olbers) 1, 2, 3. Lund.
- SGL: Samling Af Sweriges Gamla Lagar 1-2, ed. H.S. Collin & C.J. Schlyter. Sthlm. 1827-1830. 3-13, ed. C.J. Schlyter. Sthlm.-Lund 1834-1877.
- Timpanaro, Sebastiano, 1971: Die Entstehung der Lachmannschen Methode. 2., erweiterte und überarbeitete Auflage [ty. overs. og bearbejdelse af "La genesi del metodo del Lachmann" Firenze 1963]. Hamburg.
- Wisén, Th., 1890: Minne af professorn m.m. Carl Johan Schlyter. I: Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886 4. Sthlm.
- Stor tak bringes Per Ekström, Lund, for faglig og praktisk hjælp.